

مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها در قبال بحران کرونا: مطالعه‌ی موردی دانشگاه‌های

منطقه CIS (کشورهای مستقل مشترک‌المنافع)

احسان رسولی‌نژاد^۱ و پریسا صبری^۲

چکیده

بحران کرونا و جهانی‌شدن چالش برخورد با آن به یکی از موضوعات مهم کشورهای جهان تبدیل شده است. اثرات مختلف وجود این بیماری در جامعه و بر سطح کیفیت آموزش دانشگاه-ها، منجر به توجه بیشتر به مسئله‌ی مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها شده است. در این مقاله با مطالعه‌ی موردی دانشگاه‌های برتر منطقه‌ی کشورهای مستقل مشترک‌المنافع با استفاده از روش تحقیق کیفی، به بررسی مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها در قبال بحران کرونا پرداخته می‌شود. نتایج نشان می‌دهد که بیشتر دانشگاه‌های برتر در کشورهای مستقل مشترک‌المنافع با تعریف معیارها و ابعاد مختلف مسئولیت نوین اجتماعی دانشگاه‌ها (NUSR)، سعی در افزایش نقش مثبت دانشگاه‌ها در مبارزه‌ی مردم با اثرات منفی این بیماری داشته‌اند. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده پیشنهاد می‌شود که دانشگاه‌های کشور ایران نیز به بررسی مفهوم نوین NUSR در دوران کرونا و دوران پسا کرونا پرداخته تا بتوانند مسئولیت اجتماعی خود را در سطح جامعه بهبود ببخشند.

کلیدواژه‌ها: مسئولیت اجتماعی دانشگاه، نقش‌آفرینی دانشگاه در جامعه، کشورهای مستقل

مشترک‌المنافع

^۱ نویسنده مسئول: استادیار گروه مطالعات روسیه، دانشکده مطالعات جهان دانشگاه تهران، تهران، رایانامه: e.rasoulinezhad@ut.ac.ir

^۲ کارشناس ارشد مطالعات روسیه، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران، تهران.

مقدمه

مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها مسئله‌ای جهانی بوده و تمام دانشگاه‌ها در سطح جهان با آن روبرو هستند. توجه به این مسئله به‌عنوان کارکردی جدید در دانشگاه‌ها به‌طور روزافزون در حال افزایش است؛ اما به نظر می‌رسد علیرغم بدیهی بودن این موضوع، تاکنون مطالعات محدودی برای بررسی و طراحی راه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی در ساختار سازمانی جامعه‌ی دانشگاهی و انعکاس ارزش‌ها و هنجارهای مربوط به آن صورت گرفته است. همچنین جهت دستیابی به توسعه پایدار، نه تنها دانشگاه‌ها باید تمام ابعاد مسئولیت اجتماعی خود در قبال جامعه را به‌خوبی پوشش دهند، بلکه افراد نیز وظایفی در قبال جامعه خود به عهده دارند. به بیانی دیگر اجرای اصول توسعه پایدار نیازمند در نظر گرفتن اولویت تمام منافع و هزینه‌های اجتماعی و همچنین مسئولیت‌پذیری میان‌سازها در ارتباط با استفاده درست از منابع می‌شود (میکسل^۱، ۱۹۹۲). به‌طور کلی توسعه مسئولیت اجتماعی در سیستم آموزش عالی روسیه به‌موازات ورود اصول مسئولیت‌های اجتماعی در راهبرد کلی شرکت‌ها و انتقال تدریجی آن به سرمایه‌گذاری‌های اجتماعی که منافع بلندمدت دانشگاه‌ها و جامعه را برآورده می‌کند، گسترش یافته است. هر ساله گزارش‌های اجتماعی دانشگاه‌ها در ارتباط با کارکرد و پیش‌بینی برنامه‌ها و پروژه‌های جامعه‌محور منتشر می‌شود. اولین گزارش غیرمالی نیز توسط دانشگاه دولتی ولادی‌واستوک در بخش اقتصاد و خدمات منتشر شد. در حال حاضر نیز گزارش‌های منتشر شده به‌طور عملی وارد سیستم اجرایی بسیاری از مؤسسات آموزش عالی روسیه می‌شوند (ساوینوف و کاندراتیوا^۲، ۲۰۱۳، ۳۷). بحث اثرات کرونا بر جنبه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی و اجتماعی به دلیل جدید بودن و وضعیت فعلی کشورهای دنیا در ارتباط با مدیریت و رد اثرات مختلف این بیماری، مهم و قابل توجه است. لذا هدف اصلی از انجام این پژوهش، مطالعه‌ی وضعیت، راهکارها و نتایج عملکرد

¹ Mikesell

² Саввинов и Кондратьева

دانشگاه‌ها در ارتباط با شیوع این بیماری در جامعه از نقطه نظر مسئولیت اجتماعی است. نتایج این تحقیق پیرامون شش نهادها سیاستی و مدیریتی مفیدی را می‌تواند در اختیار بدنه‌ی خط‌مشی‌گذاران کشور ایران علی‌الخصوص در حوزه‌ی دانشگاه قرار دهد. همچنین، انتخاب کشورهای مستقل مشترک‌المنافع به‌عنوان کشور مورد مطالعه‌ی این تحقیق، به دلیل نزدیکی جغرافیایی، فرهنگ و تاریخ مشترک می‌تواند نتایج عینی‌تر و واقعی‌تر به وضعیت کشور ایران را داشته باشد. هم‌اکنون با توجه به شرایط بحران جهانی ایجاد شده توسط ویروس کرونا و اهمیت نقش مسئولیت اجتماعی آموزش عالی در قبال این شرایط ایجاد شده، با مطالعه‌ی عملکرد دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشورهای مستقل مشترک‌المنافع (CIS) می‌توان نحوه‌ی اجرای مسئولیت اجتماعی جامعه‌ی دانشگاهی این کشورها را مورد بررسی قرار داد و درصد موفقیت آن‌ها در این امر را ارزیابی کرد. بدیهی است نتایج حاصل شده از این پژوهش می‌تواند در طراحی مدلی مفهومی برای به اجرا درآوردن مسئولیت اجتماعی جامعه‌ی دانشگاهی در مؤسسه‌ی آموزش عالی ایران کاربردی بوده و تجربیات مفیدی را در اختیار برنامه‌ریزان اهداف و راهبردهای مؤسسه‌ی آموزش عالی به‌عنوان سازمانی اجتماعی قرار دهد. با توجه به هدف تحقیق عنوان شده، این مقاله به دنبال پاسخ به پرسش‌های اصلی زیر خواهد بود.

الف. رویکرد جامعه‌ی علمی همچون دانشگاه در برخورد با آسیب‌های ناشی از شوک برون‌زا همچون کرونا در کشورهای مستقل مشترک‌المنافع چگونه بوده است؟ ب. اهمیت مفهوم مسئولیت اجتماعی در دانشگاه‌های کشورهای مستقل مشترک‌المنافع در دوران کرونا چه اندازه بوده است؟ در ادامه، ساختار مقاله بدین صورت است که ابتدا بیان مسئله ذکر می‌شود. سپس ادبیات موضوع و روش تحقیق عنوان می‌شوند و در بخش بعد به یافته‌ها و سپس نتیجه‌گیری پژوهش پرداخته خواهد شد.

ادبیات پژوهش

امروزه مفهوم مسئولیت اجتماعی سازمانی به‌عنوان یکی از اهداف و راهبردهای مهم در حوزه‌ی مدیریتی سازمان‌های بزرگ و جهانی در راستای کمک به سلامت و رفاه جامعه

موردتوجه قرار گرفته است. این مفهوم که از اواسط دهه‌ی ۱۹۵۰ میلادی و در پی توسعه‌ی کسب‌وکارها و ایجاد نیاز در جوامع مطرح گردید، مسائل خارج از شرکت را کانون توجه خود قرار داده و در جستجوی یافتن مسیرهای ناب جهت فعالیت سازمان بوده است (شافعی و عزیزی، ۱۳۹۲، ۷). از طرفی ورود دیدگاه‌های نوین به سیاست‌های آموزش عالی و همچنین افزایش اثرگذاری جامعه‌ی دانشگاهی بر محورهای توسعه پایدار مبنی بر اقتصاد، جامعه و محیط‌زیست، منجر به ایجاد تغییر و تحولی در هدف‌گذاری دانشگاه‌ها و مسئولان عمل کردن در قبال جامعه بخصوص در مواقع بحران توسط جامعه‌ی دانشگاهی شده است. اهمیت نقش دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی بخصوص در کشورهای در حال توسعه به‌عنوان یک سازمان در توسعه‌ی ملی طی سده اخیر قابل چشم‌پوشی نیست. اجلاس‌های جهانی برگزار شده طی دهه‌های گذشته به‌طور مثال، اجلاس جهانی آموزش عالی که در سال ۱۹۹۸ توسط یونسکو در پاریس برگزار شد و ابلاغیه‌ی یونسکو در پی اجلاس جهانی آموزش عالی سال ۲۰۰۹ و یا گردهمایی دانشگاه‌های اروپایی در سال ۲۰۰۴ به‌منظور تشریح اهمیت مسئولیت‌پذیری اجتماعی در دانشگاه‌ها، هر یک به‌تنهایی اهمیت و گستره‌ی این مفهوم را در جهان تأیید می‌کند. از آنجایی که هر سازمانی تأثیراتی در جامعه دارد و به میزان همین تأثیرات باید مسئول و پاسخگو باشد، مسئولیت اجتماعی دانشگاهی^۱ به موضوعی محوری در سازمان‌های مربوط به آموزش عالی تبدیل شده است. بر اساس مفهوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی، سازمان‌ها نیز مانند دیگر اشخاص حقیقی به‌عنوان عضوی از جامعه محسوب می‌شوند و مانند سایر اعضا در قبال محیط پیرامون خود مسئول هستند. به همین دلیل شاید سسته است که سازمان‌ها علاوه بر انجام وظایف اقتصادی و اجتماعی خود، ارتقای استانداردهای زندگی افراد جامعه را نیز در دستور کار خود قرار دهند (آلوچنا، ۲۰۱۰، ۶۱۲). به‌طور کلی می‌توان گفت وظایف دانشگاه‌ها تنها در فراهم آوردن خدمات آموزشی و پژوهشی

¹ University Social Responsibility

² Aluchna

خلاصه نمی‌گردد بلکه شامل پرورش هویت افراد م مسئولیت‌پذیر نه تنها در برابر کشور خود بلکه در برابر سایر کشورهای جهان نیز می‌گردد (سولیوان^۱، ۲۰۰۳). توسعه مفهوم م مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها (CSR) از دهه‌ی ۱۹۷۰ با مفهوم وظیفه‌ی اجتماعی شرکت‌ها آغاز شد و سپس به گفته‌ی کوچرن^۲ (۲۰۰۷) تعاریف دیگری در دهه‌ی ۱۹۸۰ مانند عملکرد اجتماعی شرکت‌ها (CSP)، سیاست عمومی، اخلاق تجارت و نظریه‌ی مدیریت ذینفعان پیدا کرد. ایده‌ی مفهوم عملکرد اجتماعی شرکت‌ها در این امر است که شرکت‌ها دارای وظایف اخلاقی هستند و موظف هستند تا در قبال نیازهای جامعه پاسخ منطقی داشته باشند. مک ویلیامز و سیگل^۳ (۲۰۰۱) در ارتباط با نظریه‌ی مدیریت ذینفعان خاطرنشان کرده‌اند این نظریه تأکید بر این امر دارد که طیف گسترده‌ای از ذینفعانی که سازمان‌ها باید به نیازهای آنها پاسخ دهند شناسایی شده‌اند و سازمان‌ها به جای اینکه فقط به نیازهای سهامداران بپردازند در قبال نیازهای این ذینفعان نیز مسئول هستند. طبق گزارش‌های گرین پیپر^۴، مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها مفهومی است که به موجب آن شرکت‌ها دغدغه‌های اجتماعی و زیست‌محیطی خود را درگیر عملیات تجاری و تعاملشان با دیگر ذینفعان به صورت داوطلبانه می‌کنند. گابرمن^۵ (۲۰۰۸) در این مورد اظهار داشت که م مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها از فعالیت‌های داوطلبانه یک شرکت بیشتر در معرض خطر عوارض جانبی کوتاه‌مدت بر سودآوری اما با انتظار تقویت ارزش بلندمدت سهامدار تشکیل شده است. باین‌حال هر دو تعریف هنگامی که بحث به اقدامات داوطلبانه می‌رسد، می‌توانند مورد انتقاد قرار گیرند. مرور برخی تعاریف پیشین حاکی از آن است که پژوهشگران بیشتر بر توضیح مفهوم م مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها از منظر یک سازمان تجاری تمرکز کرده‌اند اما سؤال اساسی در این مورد این است که چه ارتباطی میان م مسئولیت اجتماعی یک شرکت و م مسئولیت اجتماعی یک

¹ Sullivan

² Cochran

³ McWilliams and Siegel

⁴ Green Paper

⁵ Gaberman

دانشگاه وجود دارد؟ در سال ۲۰۰۹ اتحادیه‌ی مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها اولین اجلاس بین‌المللی مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها^۱ را برگزار کردند تا به بررسی و توضیح مفهوم جدید این مسئولیت برای دانشگاه‌های علاقه‌مند بپردازند. ریزر^۲ (۲۰۰۷)، مفهوم مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها را چنین تعریف می‌کند: "سیاست کیفیت اخلاقی عملکرد جامعه‌ی دانشگاهی (دانشجویان، اعضای هیئت‌علمی و کارمندان اداری) از طریق مدیریت تأثیرات آموزشی، آگاهی، نیروی کار و زیست‌محیطی تولید شده توسط دانشگاه در گفتگوی تعاملی با جامعه برای ارتقای یک توسعه‌ی پایدار انسانی". باین‌حال برخی از محققان معتقدند توافق در مورد تعریفی جامع در ارتباط با مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها مشکل به نظر می‌رسد زیرا این مفهوم دربرگیرنده‌ی مفاهیم مختلفی مانند تقویت مدنی تعهد و شهروندی فعال، عملکرد داوطلبانه، رویکرد اخلاقی، ایجاد حس شهروندی مدنی توسط تشویق دانش‌آموزان و کارکنان دانشگاهی به ارائه‌ی خدمات اجتماعی به جامعه‌ی محلی آن‌ها یا ارتقای محیط‌زیست، تعهد زیست‌محیطی برای توسعه‌ی محلی و جهانی پایدار است. از موارد فوق می‌توان نتیجه گرفت مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها شامل مسئولیت‌پذیری ایجاد و تقویت رویکردی اخلاقی در ارتباط با مدیریت ذینفعان داخلی و خارجی یک دانشگاه، تقویت شهروندی و تعهد به جامعه و ارائه‌ی خدمات به جامعه محلی و تشویق به تعهد زیست‌محیطی و توسعه‌ی پایدار می‌شود.

روش‌شناسی

در این پژوهش از روش کیفی بهره‌گرفته شده است و با بررسی و مطالعه‌ی اسناد انت‌شار یافته‌ی الکترونیکی توسط دانشگاه‌های برتر در منطقه‌ی کشورها، مستقر مشترک المنافع (دانشگاه لومونوسوف مسکو روسیه، دانشگاه دولتی سنت‌پترزبورگ روسیه، دانشگاه گوبکین مسکو روسیه، دانشگاه آسیای مرکزی بیشکک قرقیزستان، دانشگاه دولتی

¹ South Valley University Strategic plan

² Reiser

ال-فارابی آلماتی قزاقستان، دانشگاه فنی تاجیکستان، دانشگاه نظربایف شهر نور سلطان قزاقستان، دانشگاه دولتی باکو آذربایجان، دانشگاه پلی‌تکنیک کیف اوکراین و دانشگاه دولتی گرجستان) به تحلیل محتوای اسناد آن‌ها پرداخته است.

نتایج

مطالعه و بررسی چشم‌انداز و مأموریت‌های نوین دانشگاه‌های برتر کشورهای مستقل مشترک‌المنافع (دانشگاه لومونوسف مسکو روسیه، دانشگاه دولتی سنت‌پترزبورگ روسیه، دانشگاه گوبکین مسکو روسیه، دانشگاه آسیای مرکزی بیشکک قرقیزستان، دانشگاه دولتی ال-فارابی آلماتی قزاقستان، دانشگاه فنی تاجیکستان، دانشگاه نظربایف شهر نورسلطان قزاقستان، دانشگاه دولتی باکو آذربایجان، دانشگاه پلی‌تکنیک کیف اوکراین و دانشگاه دولتی گرجستان) نشان می‌دهد که بیشتر آن‌ها در دوران کرونا، مفهومی تحت عنوان مسئولیت نوین اجتماعی دانشگاه‌ها (NUSR)^۱ را ارائه نموده‌اند که به لحاظ برخی استثنائات، در تمام دانشگاه‌های انتخاب‌شده به معنای حضور و فعالیت دانشگاه‌ها ورای آموزش و پژوهش در دوران کرونا بوده و این نهاد آموزشی می‌بایست در حوزه‌های اخلاقی و نوع‌دوستی نیز فعالیت داشته باشد. به‌علاوه آنکه پوسته‌ی درونی و بیرونی مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها را در دوران کرونا بر اساس مسائل منتج از کرونا در درون جامعه‌ای که به آن تعلق دارد (پوسته‌ی بیرونی) و ساختار سازمانی خود همچون اعضای هیئت‌علمی، دانشجویان و کارکنان (پوسته‌ی درونی) تعریف کرده‌اند. مهم‌ترین برنامه‌های عمومی این دانشگاه‌ها در قالب مسئولیت نوین اجتماعی دانشگاه‌ها، پژوهش در حوزه‌ی اثرگذاری بیماری کرونا بر جنبه‌های مختلف اجتماعی، رعایت بهداشت شغلی کارکنان و اساتید، همکاری با نهادهای خیریه و بشردوستانه، توسعه و ارتقای دانش عمومی جامعه در مورد فضای پساکرونا، در نظر گرفتن شرایط دانشجویان از مناطق توسعه‌نیافته یا کمتر توسعه‌یافته، ارتقای تصویر و برند دانشگاه در ذهن مردم جامعه به‌عنوان

¹ New University Social Responsibilities

حامی آن‌ها در دوران کرونا و ایجاد فرصت‌های برابر آموزشی برای همه‌ی اقشار جامعه است. همچنین از ابعاد مهم دیگر مسئولیت نوین اجتماعی دانشگاه‌ها در زمان کرونا اجرا و به‌کارگیری استانداردها و چارچوب‌های جدید آموزشی است به‌گونه‌ای که حقوق دانشجویان در فضای مجازی، تدوین چارچوب توسعه‌ی آموزش مجازی و طراحی فضای حریم خصوصی اساتید و دانشجویان در فضای مجازی آموزش می‌بایست بیش‌ازپیش موردتوجه قرار گیرد. برنامه‌ی دیگر مشترک تعریف‌شده در مفهوم مسئولیت نوین اجتماعی دانشگاه‌ها در کشورهای مستقل مشترک‌المنافع، افزایش و بهبود آگاهی افراد جامعه از فضای کرونا و پساکرونا است. در این مورد، نشر مقالات مختلف علمی، گزارش‌های توصیفی و تحلیلی، برگزاری نشست‌های مجازی و طراحی اینفوگرافیک‌ها و بروشورهای علمی در رابطه با کرونا جز راهبردهای اصلی این برنامه از مسئولیت نوین اجتماعی دانشگاه‌ها تعریف شده است. اهمیت این برنامه از این مشکل نشاءت می‌گیرد که آگاهی نداشتن و توهم آگاهی و غم و ترس ناشی از کرونا در سطح جامعه‌ی آن کشورها افزایش‌یافته و دانشگاه‌های برتر درزمینه‌ی رفع این مشکل برای خود برنامه‌ای در مسئولیت اجتماعی تعریف کرده‌اند. به‌طورکلی مقایسه‌ی برخی از شاخص‌های مسئولیت اجتماعی تحت کرونا در دانشگاه‌های منتخب منطقه‌ی کشورهای مستقل مشترک‌المنافع در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱) مقایسه‌ی برخی شاخص‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها در دوران کرونا

دانشگاه	دورکاری کارکنان	آموزش از راه دور	امتحانات مجازی	سامانه‌ی آموزش مجزا	برگزاری سمینارهای مجازی مرتبط
دانشگاه لومونوسف مسکو روسیه	بلی	بلی	بلی	بلی www.distant.msu.ru	بسیار زیاد

بسیار زیاد	بلی https://online.spbu.ru	بلی	بلی	بلی	دانشگاه دولتی سنت پترزبورگ روسیه
متوسط	بلی https://edu.gubkin.ru/login/index.php	بلی	بلی (تحت دستور)	بلی (تحت دستور)	دانشگاه گوبکین مسکو روسیه
کم	بلی https://ucaelearning.org	بلی	بلی (تحت دستور)	بلی (تحت دستور)	دانشگاه آسیای مرکزی بیشکک قرقیزستان
زیاد	بلی https://univer.kaznu.kz/user/getLogin	بلی	بلی	بلی	دانشگاه دولتی ال- فارابی آلماتی قزاقستان
کم	بدون سامانه مجزا	بلی	بلی (تحت دستور)	بلی (تحت دستور)	دانشگاه فنی تاجیکستان
بسیار زیاد	بدون سامانه مجزا اجرا از طریق Moodle's Big BlueButton; Zoom; Qualtrics; Google Hangouts; Adobe Connect; Active Presenter; Audacity; narrated PowerPoints; online journals and e- books	بلی	بلی	بلی	دانشگاه نظریات شهر نورسلطان قزاقستان

کم	بدون سامانه مجزا	بلی	بلی (تحت دستور)	بلی (تحت دستور)	دانشگاه دولتی باکو آذربایجان
کم	بدون سامانه مجزا	بلی	بلی (تحت دستور)	بلی (تحت دستور)	دانشگاه پلی تکنیک کیف اوکراین
زیاد	بلی (آموزش به سه طریق (B,F, O B: Belnded Learning F: Face to Face O: Online https://paws.gsu.edu /student-resources/				دانشگاه دولتی گرجستان

نتیجه گیری

بحران جهانی و فراگیر کرونا، تحولات بنیادین و فراوانی در تمام نهادهای آموزشی و پژوهشی ایجاد کرده است و یا در آینده این تحولات به شکل دیگری رخ خواهند داد. دانشگاه به عنوان یک نهاد آموزشی مشترک با جامعه می بایست دغدغه های نشست گرفته از کرونا را مورد توجه قرار داده و در سیاست مسئولیت اجتماعی خود به آن توجه کند. در این مقاله سعی شد تا این مهم در ۱۰ دانشگاه برتر کشورهای مستقل مشترک المنافع مورد توجه قرار گیرد و مشخص شد که بیشتر این دانشگاه ها مفهومی تحت عنوان مسئولیت نوین اجتماعی دانشگاه ها در قبال کرونا را مورد توجه قرار داده اند و ذیل این سیاست، برنامه هایی همچون بهبود و اصلاح سطح آگاهی افراد از کرونا و فضای پسا کرونا، برنامه ی بهبود ساختار و چارچوب آموزش مجازی و اجرای برنامه های عمومی در جهت کاهش اثرات منفی اجتماعی کرونا را جزو اولویت های سیاست مسئولیت نوین اجتماعی خود قرار داده اند. لذا مشخص است که دانشگاه های برتر کشورهای مستقل مشترک المنافع به دنبال جریان سازی تفکر مسئولیت اجتماعی در نهاد آموزش در دوران کرونا و پسا کرونا می باشند و مطالعه و رصد وضعیت موجود، تهدیدها و

فرصت‌ها و عزیمت به آینده‌ی مطلوب جامعه در فضای پسا کرونا برای آن‌ها از اهمیت بالایی برخوردار شده است. توسعه‌ی بسترهای دیجیتال دانشگاهی همچون (گفتمان هم‌زمان، پایش دوره‌ای کرونای دانشجویان، ایجاد بخش مجزای کرونا در تارنمای دانشگاه و ...) از موارد موجود در بیشتر دانشگاه‌های مورد بررسی در این پژوهش بوده است. برای مثال ایجاد بخش مجزای مربوط به کرونا (جهت اطلاع‌رسانی آمارها و انجام ثبت‌نام رایگان آزمایش کرونا) در دانشگاه دولتی گرجستان^۱ نشان از اهمیت سلامتی دانشجویان و جامعه برای این دانشگاه دارد. در مجموع می‌توان به این نکته اشاره داشت که یک کشور برای برون‌رفت از چالش اجتماعی کرونا نیازمند حضور مؤثرتر دانشگاه‌ها در پوسته‌ی بیرونی خود یعنی در جامعه‌ای که به آن تعلق دارند، است. هر چه دانشگاه‌ها در این زمینه حضور بیشتر و کارا تر داشته باشند، جامعه به آگاهی بیشتر در زمینه‌ی فضای فعلی بیماری کرونا و فضای پسا کرونا رسیده و لذا آسان‌تر از این چالش خارج خواهد شد. در کشور ایران نیز با توجه به وسعت نگرش دانشگاه‌های کشور به مسائل اجتماعی و چالش مزمن کرونا، تکلیف مهمی بر دوش نهاد دانشگاهی وجود دارد و همانا این تکلیف، مسئولیت اجتماعی است و نباید از آن علی‌الخصوص در وضعیت چالش کرونا غافل شد.

منابع

۱. شافعی، رضا و عزیزی، نعمت اله (۱۳۹۲). مطالعه وضعیت مسئولیت‌پذیری اجتماعی سازمانی در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی غرب کشور (طراحی یک الگوی ارزیابی). *رفتار سازمانی در آموزش و پرورش*، ۱ (۲)، ۲۲-۵.
2. Aluchna, M. (2010). Corporate social responsibility of the top ten; examples taken from the Warsaw Stock Exchange. *Social Responsibility Journal*, 6 (4), 611-626.
3. Cochran, Philip L. (2007). The evolution of corporate social responsibility. *Business Horizons*, 50, 449-454.

¹ <https://ahead.gsu.edu/covid-19-resource/>

4. Commissions of European Communities (2001). *Green paper, promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility*. Available at: http://www.csr-in-commerce.eu/data/files/resources/717/com_2001_0366_en.pdf.
5. Gaberman, Barry (2008). *A global view of corporate social responsibility, a working paper based on a public lecture first given at AUC in October 2007*. The American University in Cairo, spring, 6-10.
6. McWilliams, Abigail and Siegel, Donald (2001). Corporate Social Responsibility: A Theory of the Firm Perspective. *The Academy of Management Review*, 26(1), 117-127.
7. Mikesell R.F. (1992). *Economic Development and Environment / A Comparison of Sustainable development with Conventional Development Economics*. New York: Mansell.
8. Reiser, J. (2007). *Managing University Social Responsibility (USR)*. International Sustainable Campus Network: Best Practices – Future Challenges, April 25-27, p 2, Zurich, Switzerland.
9. Sullivan, W. M. (2003). The university as citizen: institutional identity and social responsibility. A special report. *The civic Arts Review*, 16(1), 1-14.
10. Саввинов В.М., Кондратьева С.И. (2013). Социальная ответственность образовательной организации: проблемы оценки. *Управление образованием: теория и практика*, 4, 35-52.